

Karşılıklı Konuşmanın ve Eleştirel Düşünmenin Temeli Olarak Sokratik ve Saçmaya İndirgeme Yöntemleri¹

The Socratic Method and The Method of Reduction to Absurdity as Basis of Dialogue and Critical Thinking

Gönderilme tarihi/received: 09.12.2020

Kabul tarihi/accepted: 09.01.2021

İnceleme/ Review

Fikriye Gözde MOCAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı Sokratik yöntem, alegorik anlatım ve saçmaya indirgeme yöntemlerini açıklamak ve bu yöntemlerin sosyal bilimlerde uygulanmasının olanaklılığını tartışmaktır. Felsefe tarihinde Sokrates çoğunlukla öğrencilerine sorular sorarak kendine özgü bir metot ile eleştirel düşünmenin olanağını vermiştir. Bu yöntem herhangi bir görüşte temellenmeyen bir diyalogun kurulabileceğini de göstermektedir. Sokratik yöntemin temelinde kuşkunun ve eleştirel düşünmenin yatması soru soran ve soru sorulan arasında –öğretmen ve öğrenci- karşılıklı bir deneyimin yaşanmasının olanağını vermektedir. Alegorik anlatım, konuyu dolaylı olarak anlatmakla birlikte farklı kavramların diyalog üzerinden tartışılmasını sağlamaktadır. Saçmaya indirgeme yöntemi soru-cevap ile akıl yürütmelerin nasıl deneyimlendiğini göstermektedir. Sokratik yöntem ile paralel olarak düşünüldüğünde saçmaya indirgemenin temelinde de karşılıklı konuşma yatmaktadır. Bu üç yöntem karşılıklı konuşma, eleştirel düşünme kavramları üzerinde temellenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Alegorik Anlatım, Karşılıklı Konuşma, Saçmaya İndirgeme, Sokratik Yöntem, Sosyal Bilimler.

Abstract

The purpose of this study is to explain the Socratic method, allegory and the method of reduction to absurdity, while exploring their eligibility in terms of potential applications and usage in social sciences. In the history of philosophy, Socrates is famous for the questions he poses to his students. This unique method of the Philosopher contributes to the development of critical thinking. The method additionally demonstrates how dialogue can be established also without a shared foundational viewpoint or a commonality. The Socratic method offers the possibility for the mutual speaking experience in which critical thinking and doubting emerge between the one who poses the questions and the one who has been questioned –the instructor and the pupil -. Despite being indirect, allegoric

¹ Bu çalışma 23 Ekim 2020 tarihinde İstanbul Gedik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen II. Sosyal Bilimler Eğitiminden Yenilikçi Yaklaşımlar Çalıştay'ında sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Sosyoloji Bölümü, fikriyegozdemocan@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5662-5912>.

explanation of the topic allows the discussion of concepts via the dialogue differently. Parallel to the Socratic method; mutual speaking also lies in the basis of reduction to absurdity. These three methods are grounded on the concepts of mutual speaking and critical thinking.

Keywords: Allegory, Mutual Speaking, Reduction to Absurdity, Socratic Method, Social Sciences.

Giriş

Bu çalışmada özellikle felsefe tarihinde Antikçağdan beri kullanılan Sokratik ve saçmaya indirgeme (*reductio ad absurdum*) yöntemlerinin ve alegorik anlatımın sosyal bilimler eğitiminde nasıl kullanılabileceğini açıklamayı amaçlıyorum. Felsefe tarihinde önemli bir figür olan ve günümüze yazılı eser bırakmayan Sokrates çoğunlukla öğrencilerine soru üzerine tekrar sorular sorarak kendine özgü bir metot ile eleştirel düşünmenin olanağını vermiştir. Sokratik yöntem soru sorularına herhangi bir düşünceyi dayatmadan dolayısıyla herhangi bir sonuç önermesi çıkarma amacı gütmeyen sadece soru üzerine sorular sorarak aslında kişinin en temelde belirli konu üzerindeki bilgilerinin geçersizliğini ve temelsizliğini açığa çıkarmayı sağlamaktadır. Ayrıca bu yöntem herhangi bir görüşte temellenmeyen bir diyalogun kurulabileceğini de göstermektedir. ‘Karşılıklılık’ bir tür çatışma üzerinden değil, söyleme ya da konuşma ile kurulması söz konusu yöntemin sadece felsefe alanında değil tüm sosyal bilimlerde kullanılabileceğini göstermektedir. Sağlamlığından kuşku duyulmayan önermeler özellikle tanım yapılmasına olanak verecek sorular üzerinden defalarca sınanmaktadır. Sokratik yöntemin temelinde kuşkunun ve eleştirel düşünmenin yatması soru soran ve soru sorulan arasında –öğretmen ve öğrenci- karşılıklı bir deneyimin yaşanmasının olanağını vermektedir. Dolayısıyla söz konusu yöntemde asıl amaçlanan ‘belirli bir sonuca’ ulaşmak değil, karşılıklılığın ve diyalogun kendisinin deneyimlenmesidir. Yine bu yöntem öğreten kişiyi bir tür hiyerarşi üzerinden değil, bir yol göstericilik üzerinden konumlandırmaktadır. Sosyal bilimler alanına diyalog temelli kurulan eleştiri odaklı herhangi bir sonuç önermesine varmadan sadece ‘soru sormanın’ temele alındığı söz konusu yöntem öğrencinin de öğrenme sürecinde temel rol oynadığının bizzat deneyimlenmesidir.

Sokratik yöntem gibi yine eleştirel yöntemi esasa alan ‘Saçmaya İndirgeme’ ‘çoğunluğun’ ya da ‘genel kanının’ ortaya koyduğu önermelerin ya da yargıların kişinin kendi akıl yürütmesi ile sınaması anlamına gelir. Kişi yaygın olarak benimsenen ve doğruluğu konusunda ısrarcı olan yargı ne ise onun doğru olabileceğini varsaymaktadır. Bu ‘kabul’ söz konusu yargının ya da önermenin aslında ne kadar ‘saçma’ olabileceğinin kanıtlanması üzerine gelişen akıl yürütmeleri içermektedir. Dolayısıyla saçmaya indirgeme yöntemi genel kanıları önce doğruymuş gibi kabul ederek, akıl yürütmelerle bu kabulün saçmalığını göstermektedir. Bu yöntemde yine soru-cevap ya da soru-sınama-çürütme ile akıl yürütmelerin nasıl olduğunun deneyimlenmesinin de olanağını vermektedir. Sokratik yöntem ile paralel olarak düşünüldüğünde saçmaya indirgemenin temelinde de karşılıklı konuşma yatmaktadır. Bu karşılıklılık önermelerin çürütülmesi yoluyla sosyal bilimlerde eleştirinin ve sorgulamanın ne kadar önemli olabileceğini de açığa çıkarmaktadır.

Karşılıklı Konuşmanın Olanağı Olarak Sokratik Yöntem

Antikçağdaki ve felsefe tarihindeki iz bırakan düşünürlerin belki en başında Sokrates gelmekte. Ünü ve kendine özgü felsefe yapma biçimi 2400 yıl öncesine kadar dayanıyor. Nigel Warburton’un *Felsefenin Kısa Tarihi* adlı yapıtında betimlediği biçimiyle “kalkık burunlu, tombul, pasaklı ve bir parça tuhaf Sokrates, kalıplara uymayan bir adamdı” (2019, s. 11). Her ne kadar biraz pasaklı ve görünüşüne dikkat etmeyen biri olsa da Sokrates son derece parlak bir zihne sahipti. Bundan ötürü de

Atina'daki çoğu kimseyi kızdırmış, sorduğu bitmez tükenmez sorularıyla bazı kesimlerin de tepkisini çekmişti. Çok fazla soru sormasından ötürü ölüme mahkûm edilen Sokrates belki de düşünürlerin en sinir bozucusuydu. Sokrates felsefeyi Pre-Sokratik düşünürlerin 'evrendeki her şeyin temelinde yer alan ilk şeyi bulma' arayışlarından farklı bir yere taşımıştır. Hatta Sokrates ile birlikte felsefe şahlanmıştır (Warbortun, 2019, s. 11). Bu nedenle Sokrates'in felsefe tarihindeki en dikkat çekici ve sıra dışı düşünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sadece tavrı ve yaşam tarzı olarak değil aynı zamanda 'tek bildiğim hiçbir şey bilmediğimdir' ünlü deyişiyle de döneminin 'bilge kişi' algısını bozmuştur. Platon, *Sokrates'in Savunması*'nda Sokrates'in kendini nasıl en bilge kişi ilan ettiğini aktarmaktadır. "Sokrates adında bilge bir adam varmış, yerin altında olan biten her şeyi araştırır, kötüyü iyiymiş gibi gösterirmiş" (Platon, 2006, 18c). Sokrates'in 'bilgelik' ile suçlanmasının kaynağı ise son derece temel bir farkındalıktan kaynaklanmaktadır. Söz konusu kişi olarak en temelde farkında olduğu şey hiçbir şey bilmediği gerçeği. Dolayısıyla bilgeliğin olanağını veren şey aslında bir tür bilgisizliğin farkında olma durumu. Bilgisizliğin farkındalığı üzerinden bilgeliğin keşfi Sokrates için *Delphoi*'daki bir kâhinin sözlerinden geçiyor. *Khairaphon*'un bir gün *Delphoi*'a gitmesi ve *Pythia*'nın da Sokrates'ten daha bilgesinin olmadığını onaylaması ile başlıyor Sokrates'in en bilge kişiyi araştırma serüveni. "Fakat bu adam, hiçbir şey bilmediği halde bir şey bildiğini zannediyor. Tamam, ben de bilmiyorum ama bildiğimi de zannetmiyorum. Bildiğim şeyleri, bilir sanmadığıma göre kendimi, o adamdan en azından küçük bir farkla da olsa daha bilge gibiyim" (Platon, 2006, 21b). Kendini bilge sanan kişi ve kişiler üzerine araştırma yapması Sokrates'i hem bilgelik üzerine bir farkındalığa hem de pek çok düşman edinmesine neden oluyor. Sokrates'in bu ünlü deyişiyle ilgili dikkat edilmesi gereken ve sosyal bilimlerle de ilişkili olabilecek şey ise ilişkinin bilen ve bilmeyen olarak iki taraf üzerine değil de bir eşitlik üzerine kurulması. Sokrates her zaman bir karşılıklı ilişkinin ve bir-aradallığının olanaklılığını gösteriyor.

Felsefenin sosyal bilimlerdeki 'bilim' kavramıyla derdi olduğu açık. Sokrates öncesi düşünürlerin bilim öncesine uygun ve bilimi önceleyen açıklamalar yapması felsefe ve bilim bir-aradallığının olanaklılığını düşündürüyor. Sokrates ile birlikte felsefenin merkezine 'insan' kavramının yerleştirilmesi düşünürlerin uğraştıkları kavramları neyin ilgisinde tartıştıklarını bizlere gösteriyor. Sözcüğü Sokrates'ten sonra Platon'un tartıştığı temel kavramlardan biri erdem kavramı, dolayısıyla insanın erdemi buna bağlı olarak insanın oluşturduğu devletin nasıl adil olacağı. İlk olarak Aristoteles ile *episteme* (bilgi) ayrımı keskin olarak yapılıyor. *Episteme*'yi (bilgi), *episteme theoretike* (teorik bilgi, bilme), *episteme praktike* (pratik bilgi, bilme), *episteme poetike* (poetik bilgi, bilme) olarak üçe ayıran Aristoteles *Metafizik* adlı yapıtında her bilgi alanından o bilgi alanının nesnesinin sağladığı kesinliğin aranması gerektiğinden söz etmektedir (1999, 1025 b vd). Dolayısıyla teorik bilme olarak matematikten aranan kesinlik ile etik alandaki kesinliğin ya da sanat eseri üzerinden elde edilecek kesinliğin aynı olamayacağı açıktır. İlginç olan ise *episteme theoretike*'nin içinde *physike* (fizik), *mathematike* (matematik) ve *prote philosophia*'nın (metafizik) olması. Buna bağlı olarak metafizik gibi değişmeyen ve ayrı başına olan nesnelere ilkelerini bilme ile matematik gibi değişmeyen ve ayrı başına olmayan nesnelere ilkelerini bilme teorik bilme bakımından aynı başlık altında. Bu nedenle matematik gibi kesin, değişmeyen ve kuşku götürmez bir bilimle daha sonra pozitivistlerin dışlayacağı metafizik olarak *prote philosophia* yani ilk felsefe teorik bilme olarak ortaklığı paylaşmakta.

17.Yüzyılda kuşku götürmez ve kesin bilgiye ulaşmak için felsefeden yola çıkan René Descartes var. Dolayısıyla yine kesinliğin elde edilmesi bakımından felsefe ve felsefi zemin göze çarpıyor. Descartes metod olarak kuşkuyu ortaya koyarken yapmak istediği şeyi açıkça ortaya koyuyor: Kuşku götürmez bilgiyi ortaya koyana kadar duyularla edinilen hiçbir bilgiye güvenmemek ve kuşku götürmez zemin bulunduğu da artık fiziği, fizikten çıkacak ve üç bilim adı altında sınıflandırılacak mekaniğin, tıbbın ve ahlakın olanağını sağlamak. Sağlam bilginin olanaklılığı için duyuların nasıl yetersiz kaldığı

Descartes *Meditasyonlar*'da şöyle ifade ediyor: “Bugüne kadar en doğru ve güvenilir olarak kabul ettiğim her şeyi duylardan ve duylar yoluyla öğrendim; bazense bu duyların aldatıcı olduğunu deneyimledim, öyleyse bizi bir kez aldatmış olan şeylere asla tam anlamıyla güvenmemek ihtiyat gereğidir” (2018, s. 48). Duylardan elde edilen bilgileri ve olguları tek tek incelemek ve onların sağlamlılığını test etmek olanaksız olduğu için kökten ve radikal bir çözüm olarak her şeyden kuşku duymak. Descartes'ın yöntem olarak kuşkuyu nasıl kullandığını da açıklamaktadır. *Felsefenin Kısa Tarihi*'nde Warburton'un ifade ettiği gibi Descartes'teki felsefe, kesinlik ve bilim ilişkisi şöyledir:

“Bir çuval elmayı düşünün. Çuvalın içinde çürük elmalar olduğunu biliyorsunuz, ama hangilerinin çürük olduğundan emin değilsiniz. İçinden çürük elma kalmadığından, sadece taze elmalar bulunduğundan emin olduğunuz bir çuval elde etmek için ne yapardınız? Tüm elmaları döker, teker teker kontrol edersiniz ve sadece sağlam olduğundan emin olduklarınızı çuvala geri atarsınız... Descartes'in şüphecilik yöntemi de aşağı yukarı böyle bir şeydi” (2019, s. 102).

18. Yüzyıla gelindiğinde ise felsefenin bilginin sınırları ve bilgi için ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle Immanuel Kant aklın hem teorik hem de pratik kullanımına ilişkin belirlemeler yapmakta ve insanın neyin bilip neyi bilmeyeceği konusunda sınırlar çizmektedir. Etik alanda ise felsefenin aklın hem kamusal hem de özel kullanımı bakımından son derece önemli açıklamaları vardır. Özellikle epistemolojik alanda Kant metafiziğin sağlam bir bilim olarak temellerini ortaya koymaya çalıştığını söylemekte ve bunun için de felsefe güvenilir ve temel bir zemin sağlamaktadır. Felsefe-bilgi-bilim arasındaki ilişki ‘sorunsuz’ olarak devam ederken pozitivist bilim anlayışıyla meşru ve kesin bilginin peşine düşülmüş bu uğurda metafizik bilgi ve yargılardan kaçınma durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla pozitivism ile başlayan bilimi felsefeden kurtarma çabası hem ‘felsefe nedir?’ hem de ‘bilim nedir?’ sorularının yeniden sorulmasının olanağını sağlamıştır. Daha sonraları felsefe bilimin işine ancak yöntemin sorgulanması ve eleştirisi olarak dâhil olduğu görülebilir. Özellikle Karl Popper'in ortaya koyduğu bilimin doğrulanabilirlik ilkesine karşın yanlışlanabilirlik ilkesi bu eleştiri ve sorgulama durumuna örnek verilebilir. Ya da Thomas Kuhn'un paradigma kavramı bilim insanının olguları açıklarken onları nasıl var olan paradigma kavramı üzerinden anlamlandırıldığı ve ifade yerindeyse onları nasıl var olan paradigmaya ‘uydurduğu’nu hem eleştirmekte hem de göstermektedir. Dolayısıyla Kuhn normal bilimin nasıl krize girdiği ve bilimsel devrimlerin nasıl ortaya çıktığını da açıklamaktadır. Bu nedenle felsefe, bilimin işine tam onun kavramlarını eleştirme ve yeniden tanımlama ve anlamlandırma bakımından tekrar karışmaktadır.

Avrupa'nın ve tüm dünyanın karşılaştığı sorunlara bir cevap olarak doğan sosyal bilimler 19. Yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Öncüleri arasına toplum bilim kurma hayali olan Fransız Saint Simon var. Bir bilim olarak sosyal bilimin sosyal dünyadaki olayları düzenleme ve denetleme için kullanılma hayali doğa ve sosyal bilimlere kullanılan yöntemin aynılığı bakımından ele almaktadır. Oysa yine bir sorun söz konudur: Hem eylemleri inceleyen hem de eylemleri incelenenin insan olması sorunsalı. Yani insan hem özne hem de nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın nesnel olup olmadığı sorusu, nesnellüğün gerekli olup olmadığını da yeniden gündeme getirmiştir. Özellikle sosyal dünyanın günlük yaşantılardan, öznel anlamlandırmalardan ve insan etkinliklerinden oluşması gerçeği öznellik vurgusunu güçlendirmektedir. Çünkü insanların nesnel şartlara mekanik ve otomatik bir şekilde tepki veremeyeceği, nesnel şartlarla karşılaştıklarında bir yorumlama sürecine girileceğini açığa çıkarmakta ve sosyal bilimlerde öznellik vurgusu güçlenmektedir. İşte tüm bu bilim tarihi süreci aslında meselenin nasıl felsefe ile içiçeliği ile başladığını sonra nasıl felsefenin bilimden farklı bir şekilde konumlandırıldığını göstermektedir.

Felsefenin bir bilim olma iddiasının olmaması hatta bilim olmaktan da öte bilimin neliğini, yöntemini ve kavramlarını sorgulaması felsefeyi bilimlerin ötesine, hatta bilimlerin erişemeyeceği bir yerde konumlandırılmasına sebep olmuştur. Felsefe günümüzde sosyal bilimler içine girse de sosyal bilimler sınıfının en haylaz ve geveze çocuğudur aslında. Bundan ötürüdür ki felsefe ‘bilim’ kavramına mesafelidir. Hatta 20. Yüzyıl düşünürlerinden Gilles Deleuze’ün, felsefenin bir bilim olmadığını çünkü filozofun temel ödevinin kavram yaratma etkinliği olduğunu dile getirmesi ‘felsefe nedir?’ sorusuna verilebilecek en iyi cevap niteliğindedir. “Felsefe de en az başka bir disiplin kadar yaratıcı ve icat eden bir disiplindir. Ve kavramlar, o halleriyle hazır-yapım veriler olarak elde bulunmazlar, göklerin bir köşesinde, bir filozofun gelip, onları devşirip kavramasını beklemezler. Kavramların yapılması, imal edilmeleri gerekir” (2003, s. 19-20). Ayrıca Deleuze’un bu ifadesi ‘bu felsefe ne yapıyor? Ya da ne yapar?’ sorularını da yanıtlamaktadır. Felsefe kavram yaratır, yaratılmış kavramları yeniden tanımlar ve bu işi sıkılmadan yapar. Felsefe kavram yaratma etkinliği soru sorarken öncelikle kendisine ilişkin soru sorar: nedir bu felsefe? Heidegger’e göre ‘felsefe’ sözcüğünün kaynağına gidersek sözcüğün asıl anlamını yakalama ve ‘duyma’ olanağı taşırız: *he philosophia*. Heidegger’e göre özünde Yunanca olan bu sözcük ‘nedir bu?’ sorusu ile birlikte düşünüldüğünde ilerlenecek yolun yönünü belirlemektedir. Ancak bir şey üzerine ‘nedir?’ sorusunun yöneltilmesi o şeyin anlamının düşünülmesidir. Aynı zamanda söz konusu sorunun kendisi Antik Yunandan günümüze kadar gelen ‘yolun’ kendisinin farkındalığıdır. Bu yol ise bilimlerin izlediği yoldan son derece farklıdır. Bu yol bir nelik, bir öz izlediğidir. “Nedir –bu felsefe? Sorusunun tam ve asıl anlamıyla sorduğumuzda, tarihsel kökeni aracılığıyla sorumuz tarihsel bir geleceğe doğru bir yön bulmuş olur... bir şeyin ne olduğu sorusu, öz nedir sorusu ile tanımlanmaktadır” (1995, s. 33).

Sokrates’e dönmek gerekirse onun sosyal bilimler ve kullanılan yöntemler üzerine neler söyleyebileceğini tahmin etmek zor değil. Öncelikle felsefeye bakışı özümseyen herkesin yapacağı gibi kavramsal analize girişecek ve soracak: ‘Bu kadar bilim kavramını kullanıyorsunuz, öncelikle şunun tanımını yapabilir misiniz? Bilim nedir?’. Tıpkı ‘doğruluk nedir?’, ‘erdem nedir?’, ‘bilgi nedir?’ sorularını sorduğu gibi gündelik yaşamda el altında olan, iş gördüğümüz bu nedenle sorgulamadan kullandığımız bilim kavramını yeniden düşünmeyi önerecek ilk iş olarak Sokrates. “Sırayla gitmek için demin sorduğumu tekrarlıyorum. Eğriliğin karşısından doğruluk nasıl bir şeydir? Gerçi bir aralık eğriliğin doğruluktan daha güçlü, daha becerikli olduğu söylenmişti. Ama şimdi doğruluğun akıllılık ve iyilik olduğunu kabul ettiğimize göre, doğruluk, bilgisizlik dediğimiz eğrilikten daha güçlüdür; bunu herkes de böyle bilir” (2007, 351a). Platon’un *Devlet*’inden aktarılan bu satırlarda Sokrates’in kavramları birbirinden ayırma çabasını görmek olanaklı. Kavramının kendisini peşine düşmek ve onun üzerine tanım yapmak konu ne olursa olsun Sokrates’in bir tutumu tam olarak budur. Kavramı ortaya koymak için onun ilgili olduğu diğer kavramlarla ele alınması, ayrımların ortaya konması ve sınırların belirlenmesi felsefenin hem işini hem de sosyal bilimlerdeki rolünü açıklar niteliktedir.

Sokrates’in ve felsefenin yaptığı şeyi kavramlara ilişkin tanım yapmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Felsefenin, un eleğindeki ‘elek’ gibi kavramları sarması, elemesi, tanım yapması tüm bunları da sabırla yapması felsefeyi sosyal bilimlerdeki diğer disiplinlerden ayıran en temel özelliktir. Bu özelliği kullanan Sokrates insanları tanım yapmaya zorlar. Ayakkabı ustasının başına dikilip ‘ayakkabı nedir?’ diye sorar. Benzer şeyi askere ‘yiğitlik nedir?’ sorusu üzerinden yapar. Amaç hep aynıdır: Tanım yapmak ve yapılan her tanımdan hareketle karşısındakine başka tanımlar yapmaya zorlamak. Böylece siz çok iyi bildiğinizi sandığınız bir konu üzerine tanım yaparken kendi yaptığımız tanımlarla ilişki başka sorularla karşılaşıyorsunuz. Soru diğer soruyu, cevap diğer cevabı doğuruyor. Dolayısıyla Sokrates karşılıklı konuşmanın olanağını ve önemini göstermiş oluyor. Tüm bu soru-cevap ilişkisinde ve ediminde temel şey şu: Herhangi bir hiyerarşi üzerinden bu karşılıklılığı sağlamamak. Buna bağlı olarak karşılıklı konuşmanın olanağının bir eşitlik ilişkisinden ve bir-aradalığından geçmesi. Aynı zamanda soru soranın konu üzerine uzmanlığı ya da bilgi sahibi olması da önemli değil.

Soru soran sadece yol gösterici olmak bakımından o bir-aradalığın içinde. Örneğin, bir belgesel çekmek istediğinizi varsayalım. Size Sokrates ne yaptığınızı soracaktır. Yanıtınız açıkça ‘belgesel çekmek istiyorum’ olacak. Olanaklı diyalog şöyle ortaya konabilir: (A) *Ne yapmak istiyorsun?* (B) *Belgesel çekmek istiyorum.* (A) *Ne üzerine ve neden belgesel çekmek istiyorsun?* (B) *Misafirperverlik konusu üzerine belgesel çekiyorum ve bu konunun topluluk tartışmaları için çok önemli olduğunu düşünüyorum.* (A) *Peki, söylediklerinden yola çıkarak soruyorum: Misafirperverlik neden önemli? Topluluğu nasıl tanımlarsın? Bu tanımla ilişkisinde misafirperverliği nasıl tanımlarsın. İyi de ‘önemli olmak da nedir?’* Anlaşılacağı gibi olanaklı konuşmanın devamı getirilebilir ya da ilgili başka örnekler verilebilir. Vurgulanması gereken ise karşılıklı konuşmanın ve diyalogun ne kadar önemli olduğu. Sokrates’in yönteminin olmazsa olmazlarından karşılıklılığın konuşmadır. Bu nedenle Sokratik metodun tek taraflı değil, karşılıklı konuşmaya dolayısıyla soru-cevap ilişkisine vurgu yaptığı açıktır. Dinleyenin aynı zamanda konuşan olması, konuşanın da aynı zamanda dinleyen olması dinleyen-konuşan, etkin-edilgen karşıtlığını da eritir niteliktedir. Ayrıca bu karşılıklılık üzerine kurulan konuşma ile hangi konu üzerine söz söyleniyorsa onun hakkında ‘yol kat edilir’ de demek yanlış değildir.

Felsefe tarihinde çokça tartışılan ve bazı dönemlerde de egemenliğini ortaya koyan ‘ben merkezli’ söylem Sokratik diyalog üzerinden ‘sen’in anlaşılması ve fark edilmesine kayar. Bu yolla ben-sen ya da öğretene-öğrenen arasında gidişli gelişli bir ilişki kurulur. ‘Ben’ karşılıklı konuşmada konuşmanın olmazsa olmazıdır ama tek tarafı değildir. ‘Ben’ kadar önem arz eden bir var olan olarak ‘sen’ de öğrenme ve anlama sürecine ‘pasif’ olarak değil ‘etkin’ olarak katılır. Dolayısıyla ben-sen arasında önceliksiz bir ortaklık kurulmuş olur. Söz konusu ortaklığın zemini ise açıkça görülüyor ki konuşmanın kendisidir. Konuşan ve dinleyen olarak ‘ben’ ile konuşan ve dinleyen olarak ‘sen’ arasında karşılıklılık bir-aradalıktaki eşitliğin kavranması bakımından da önemlidir. Hatta şunu söylemek son derece doğrudur: Sokrates, bu eşitliği daha konuşmanın başında kurmaktadır. Platon’un *Devlet*’inde Sokrates’in *Glaukon* ile konuşmasında ‘sen’ konumundaki *Glaukon*’un konuşmaya nasıl yön verdiğini şu satırlarda görmek olanaklı:

“- Ama hatırlarsın, biz müziği jimnastiğin tam karşıtı saymıştık. Bekçilerimize bilgi değil, iyi alışkanlıklar kazandıracaktı. Armoni ve ritim yoluyla uyumlu ve düzenli olmayı öğrenecekleri, gerçeği de, masalı da gereğince söylemeye alışacaklardı. Ama bu öğretimin, senin şimdi söylediğin yüksek amaca ulaştırıcı bir yönü yoktu.

-Söylediklerimizi çok iyi hatırlattın bana. Gerçekten böyle bir amacı yoktu müzik öğretmenimizin. Pek ama Glaukon, neyle yapabilir bunu? Sanatlarla mı? Biliyorsun ki, onlarla da yüksek hiçbir taraf görmemiştik” (2007, 522b).

Karşılıklı konuşmada ‘sen’in ‘ben’e, ‘ben’in de ‘sen’e dönüşmesi konuşmada bir hiyerarşi olmadığını da gösteriyor. Daha çok bilen ya da bilgeliğin bakımından üstün olmama durumu soru soranı da öğrenme sürecine dâhil ediyor. Sorma ve cevap verme edimleri Sokrates’te başka bir yöntemin de altını çiziyor: *Maiotik* yöntem ya da *mauetike*. Kavram ilk bakışta sanki olmayan bir şeyi var etme gibi bir anlamı çağırırsa da aslında tam tersi bir anlama sahiptir. Çünkü Sokrates’e göre olmayan bir şeyi var etmek olanaklı değildir. Bu nedenle *mauetikedeki* Sokrates’e göre öğrencide var olmayan bir şeyi öğretmek değil, onda zaten olan bir bilgiyi açığa çıkarmaktır. Bu nedenle Sokrates karşısındakine kendine bir bilgi aktarmamış, tıpkı bir ebe gibi karşısındakinde zaten var olan bir bilgiyi gün ışığına çıkarmasına yardım etmiştir. *Felsefe Sözlüğü*’nde söz konusu yöntemin öğretimi nasıl eşitlik ilişkisi üzerine konumlandığını görmek mümkün:

“Öğretmenin bilgiyi veren kimse ya da bilginin nedeni olmadığına, yalnızca bilginin doğuşu için araç olduğuna, eğitim ve öğretimin, öğretmen tarafından bir takım malumat ve bilgilerin öğrenciye aktarılması olmadığına inanan Sokrates, doğurtma yöntemiyle, önce öğrencinin bilgiye duyduğu ihtiyacın farkına varmasını sağlamış, onu araştırmaya sevk etmiş; öğrenciye kendisine ait bir bilgiye ulaşması için uygun sorularla yardım etmiş ve ortaya çıkan bilgiyi öğrencinin kendisine mal edebilmesi için de yine sorularıyla öğrencinin bilgisinin hesabını vermesine onu argümanla savunabilir hale gelmesine yardım etmiştir” (1999, s. 581-2)

Mauetike doğru sandığımız şeylerin aslında yanlışlanabilir şeyler olduğunun da deneyimlenmesinin olanağını vermektedir. Üstelik bu deneyimleme kendi kabulümüzle ilgili bir deneyimlemedir. Hep bilinenlerden hareketle yapılan tanımlar aslında bilinmeyenlerin keşfini sunmakta ve yeni bilginin açığa çıkmasını sağlamaktadır. Kimi zaman Sokrates *mauetikeyi* de destekleyici soru kalıplarıyla kullanmaktadır. Örneğin; ‘değil mi?’, ‘olur mu?’ ya da ‘olmaz mı?’ sorularla anlatılanlar desteklenmekte buna bağlı olarak da öğrenen kişide zaten var olan bilgiler pekişmektedir.

Karşılıklı konuşmanın deneyimlenmesi tarafların her zaman bir sonuca ulaşacağı anlamına gelmemektedir. Konuşmanın sonunda bilginin farkındalığı elbette önemlidir ama daha da önemlisi ‘yolda olma’ deneyimidir. Soru – cevap üzerinden ilerleyen konuşmada sonuca ulaşmamak ama karşılıklılığı deneyimlemek dolayısıyla bir dil deneyimi yaşamak başattır. Bu durum da şunu ortaya koymaktadır: Konuşmada, konuşanın ya da soru soranın dinleyene ya da cevap verene herhangi bir şeyi dayatması söz konusu değildir. Bundan ötürü hep konuyu ‘baştan’ ele alma, üzerine tartışılan hangi kavram ise onu yeniden anlamlandırma ve onu yeniden tanımlama ile karşılaşmaktadır. Sokratik diyalog üzerinden felsefenin sosyal bilimlere getirdiği belki de en önemli ve çarpıcı bakış açısı yapılan tanımların hep yeniden tanımlamaya ve anlamlandırmaya zorunlu bırakılmasıdır. Felsefede diyalogun ve karşılıklılığın olanağını veren tam da bu yeniden tanımlama ve anlamlandırma çabasının kendisidir.

Sokrates konuşmaya ve söze önem vermektedir. Bundan ötürü de bir düşünür için alışık olmadık biçimde bir şeyler yazmayı reddetmiştir. Çünkü Sokrates’e göre konuşmak her zaman yazmaktan daha iyi olmuştur. Yazılı sözcüklerde, konuşmadaki gibi bir karşılıklılık beklemek olanaksızdır. Bundan ötürü Sokrates’te yüz yüzelik ve yüz yüze konuşma her zaman öncelikli bir yöntem idi. Hatta bu yüz yüzelik bize karşılıklı konuşma sırasında karşıımızdaki kişinin nasıl biri olduğunu da hesaba katma olanağı vermekteydi. Sokrates konuşmayı yazmaya tercih ettiği için, başka bir deyişle yazmayı reddettiği için onun düşüncelerini parlak öğrencisi Platon’un eserleriyle öğreniyoruz. Platon, Sokrates’in konuştuğu pek çok diyalogu kaleme almıştır. Platon’un diyalogları üzerinden Sokrates’in nasıl biri olduğunu, yönteminin ne olduğunu öğreniyoruz. Bu durum elbette şu soruyu akıllara getiriyor: Şimdi bu diyaloglarda asıl anlamda konuşanın Sokrates mi yoksa Platon mu olduğu her zaman açık değil Platon’un Sokrates diye adlandırdığı bir karakterin ağzından kendi düşünceleri aktarıp aktarmadığı ayırt etmek her zaman çok kolay olmamakta. Hatta Warburton’a göre çoğu insan dünyanın görüldüğü gibi olmadığı düşüncesinin Sokrates’e ait değil de Platon’a ait olduğuna inandığını ifade etmektedir (2019, s. 16). Durum böyle olunca Sokrates’in başkahraman olduğu diyalogların öznesinin aslında kim olduğu sorusu kafaları karıştırmaktadır. Bu konuya değinmek alegorik anlatım meselesi için önemlidir.³

³ Çalışmanın konusu Sokrates üzerine şekillense de alegorik anlatımı ortaya koyması bakımından Platon önemlidir. Bundan ötürü alegorik anlatım bu yazıda Sokrates ile ilgili değil, Platon ile ilgili olarak anlatılacaktır.

Alegorik Anlatım Üzerinden Karşılıklı Konuşma

Platon'un yapıtlarında her zaman konuşanın Sokrates olduğu görülür. Genellikle soruyu soran, sorduğu şey üzerine tekrar soru soran kısacası bıkmadan soru soran kişidir o. Sokrates'in dolayısıyla Platon'un anlatımında başvurduğu çarpıcı bir şey var. O da alegorik anlatım yani benzetme yoluyla, benzetme üzerinden anlatılmak istenenin ortaya konması durumu. Platon'un ünlü benzetmelerinden biri olarak mağara alegorisi aslında onun *epistemed* (bilgi) ne anladığını ortaya koyuyor. Ayrıca, yine söz konusu alegori üzerinden Platon'un epistemolojisiyle ilgili temel kavramları anlama olanağı da var. Platon'un mağara alegorisi farklı açılardan okunabilir. Örneğin, sadece epistemolojik bir bakış ile yani 'Platon'da bilgi nedir?' sorusuna bir cevap edinmek için ya da 'eğitim' kavramının değerlendirilmesi olarak da okumak mümkün. Yine aynı alegoriyi Atina'da Sokrates hakkında çıkan suçlamalar sonucu ölüm cezasına çarptırılmasında filozof-toplum ilişkisinin anlatımı olarak da okuyabiliriz.

Platon'un mağara alegorisi şunu ortaya koymakta: Çoğu şey görüldüğü gibi değildir. Görünüş ile gerçeklik arasında önemli bir fark vardır. Pek çoğumuz görünüş üzerinden gerçekliği kavradığımızı inanırız. Oysa gerçeklik görünüşten çok farklı olabilir. Gerçekliğin nasıl olduğunu kavrayan kişi olarak filozof gerçek anlamda bilgiye ulaşmıştır. Buna bağlı olarak filozof duyuları üzerinden değil düşünmeyle gerçekliğin doğasını kavrayan kişidir. Tam da burada filozofun içinde bulunduğu toplum ile kopukluğu başlar. Çünkü gerçekliğe ve gerçek bilginin doğasına erişen filozof hala görünüşlere inanan kişilerle birlikte yaşamakta ve onlara belki kavrama olanakları hiç olmayacak bir düşünceyi anlatmaya çalışmaktadır. Bundan ötürü gerçekliği gerçek anlamda bilen filozof hala gölgelerle ve görünüşlerle yaşayan kişilere bıkmadan gerçekliğin asıl doğasını açıklamaktadır. Bu süreçte kimileri bilgiyi reddetmekte kimileri de duyduklarından hoşlanmamakta ve filozofu tamamıyla gerçek dışı şeyleri anlattığı gerekçesiyle suçlamaktadır. Yine Sokrates'in konuştuğu Platon'un mağara alegorisi şöyledir:

“-Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kimildayabiliyorlar, ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar... Yüksek bir yede yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca alçak bir duvar var,...bu alçak duvar arkasında insanlar düşün. Ellerinde türlü türlü araçlar, taştan, tahtadan yapılmış, insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyorlar...bu adamların zincirlerini çözer, bilgisizliklerine son verirken, her şeyi olduğu gibi görürlerse, ne yaparlar?.. rahatça görebildiği ilk şeyler gölgeler olacak. Sonra insanların ve nesnelerin sudaki yansılarını, sonra da kendilerini. Daha sonra da, gözlerini yukarı kaldırıp, güneşten önce yıldızları, ayı, gökyüzünü seyredecek... o zaman anlayabilir ki, mevsimleri, yılları yapan güneştir. Bütün görülen dünyayı güneş düzenler. Mağarada onun ve arkadaşlarının gördükleri her şeyin asıl kaynağı güneştir” (2007, 514a-516b).

Platon'un mağara alegorisinin bu kısa aktarımını sanı, inanç, düşünme, bilme kavramları ile açıklamak ve mağara alegorisinde anlatılanları yine Platon'un bölünmüş çizgi benzetmesiyle ilişkilendirmek mümkün. Platon'un temel kavramı olan *ideaların* ne olduğunu ve onların asıl anlamda bilgi ile ilişkisinin dolaylı anlatımı söz konusu alegoride sunuluyor. Sokrates, bu alegori ile karşısındakinin durumu gözünde canlandırmasını ve mağarada yaşayanlardan birinin özgür kalmasıyla yaşanacakları dolayısıyla farkına varılacak gerçeklikleri tahmin etmesini istiyor. Mağaranın içinde başlayan, mağaranın dışında devam eden farkındalık süreci kişinin asıl gerçeği bulmasıyla da sonlanıyor.

İdeaları kavrayan kişi bilginin gerçek anlamda ne olduğunu bilen kişi olarak filozof olsa da filozofun görevi bununla bitmiyor. Başka hatta diğerinden daha zorlu bir görev olarak kişi mağaraya dönmeli, gördüklerini ve kavradıklarını hala karanlıkta yaşayan kişilere anlatmalı. Sokrates'in toplumdaki görevini de temsil eden bu benzetme filozofun 'diyalektik yürüyüşünün' tek tek adımlarını ortaya koymaktadır. Boydan boya yürüyüş anlamına gelmektedir diyalektik yürüyüş. Filozof olarak kişi hem bilgiyi kavramaya cesaret eden olarak hem de bilgiyi kavradıktan sonra onu diğerlerine anlatan olarak ikili ödeve sahiptir. Dolayısıyla diyalektik metot gerçek anlamda bilginin yolunu sunan zorlu bir yürüyüştür. "Demin saydığımız bilimlerle uğraşmış bir kafa, ancak diyalektika yoluyla varabilir buna. Başka hiçbir yol bizi götüremez aradığımıza" (2007, 533a).

Alegorik anlatıma bir diğer örnek yine Platon'un *Devlet* adlı yapıtından verilebilir. Söz konusu yapıtın 6. Kitabında sonlarına doğru belki de kimi zaman gözden kaçan bir paragraf var. Bu paragraftan sonra Platon, felsefe, filozof ve devlet ilişkisi üzerine açıklamalar ortaya koymaktadır. Filozofun yani şeylerin gerçek anlamda ne olduğunu kavrayan kişinin devlet ve devlet yönetimi için ne kadar önemli olduğu yine bir alegori üzerinden anlatılmaktadır. Bu sefer konu gemi ve geminin dümenindeki kaptan üzerinedir. Platon yine Sokrates üzerinden hayal etmemizi ister:

"Bütün gemicilerden daha güçlü kuvvetli bir gemi sahibi var, ama kulağı iyi işitmiyor, gözü iyi görmüyor, denizcilikten de pek o kadar anlamıyor. Gemicilere gelince, onlar da gemiyi sen daha iyi kullanırsın, ben daha iyi kullanım diye birbirine girmişler, ama hiçbiri kaptanlığın ne olduğunu bilmez, bu sanatı ne zaman, kimden öğrendiğini söyleyemez. Üstelik bu sanatın öğrenilecek bit yanı olmadığını, vardır diyen olursa, ağzını, burnunu dağıtacağını söyleyecek kadar ileri gider. Bu gemiciler donatanın etrafını alıyorlar, yalvarıp yakarıyorlar, dümeni bana ver diye... donatan, geminin kumandasını kime verecek olsa, ötekiler onu öldürmeye, ya da gemiden sürmeye kalkıyorlar... kimler donatanı sıkıştırır, ya da kandırır, kendilerine kumandayı verdirirse, onları övgülere boğuyor, büyük denizci, eşsiz kaptan, usta gemici sayıyorlar... Bu arada akıllarından bile geçmiyor ki gerçek kaptan, havayı, mevsimleri, göğü yıldızları, rüzgarları, daha birçok şeyleri bilen, gemiyi bunlarla yürüten adamdır" (2007, 488d).

Platon, bu benzetme üzerinden filozofların devletteki durumunu göstermektedir. Filozoflara değer vermeyen devletlerin aslında neden filozoflara değer vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Hem mağara hem de gemi ve gemi dümenindeki kaptan benzetmelerinde aslında anlatılmak istenen konular felsefe tarihinde sıklıkla karşılaştığımız epistemolojik ve etik konulardır. Anlatımı güçlü kılan ve akılda kalmasını sağlayan ise onun nasıl anlatıldığıyla ilgilidir. Alegori üzerinden anlatım öğrenen-öğrenen bir-aradalığında ve karşılıklılığında etkili bir yöntem ortaya koymaktadır. Dayatmacı ve didaktik anlatımdan uzak olan alegori üzerinden anlatım öğrenenin anlatılan şeyi içselleştirmesi ve görselleştirmesini sağlar. Bu görselleştirmede kişi konuyu diyalog yoluyla kavramaya çalışarak yine konuşmayı bir-aradalığın merkezine koyar hem de konuya ilişkin kendine özgü katkıları benzetme ile anlatılanlara eklemeye çalışır.

Saçmaya İndirgeme (Reductio ad Absurdum) Yöntemi

Felsefe Sözlüğü'nde geçtiği biçimiyle saçma "genel olarak akla açıkça karşı olan, gizli ya da örtük değil de, apaçık çelişki sergileyen, mantık yasalarına aykırı olan, sağduyunun apaçık doğru doğrularına ter düşen fikirler, tezler; kendi içinde bir çelişki içeren fikirler; mantık bakımından zorunlu olan bir doğruyla çelişen yargılar için kullanılan sıfat" olarak tanımlanmaktadır (1999, s. 743).

Saçmaya indirgeme (*reductio ad absurdum*) ise ortaya konan önerme ya da tezin aksinin ya da değilinin saçmalığını gösterip önermeyi kanıtlamakla ilgilidir. Örneğin ‘a vardır’ı kanıtlamak istiyorum, bunun için ‘~a vardır’ın ne kadar saçma olduğunu ortaya koymam lazım. Bu yolla ‘a’nın var olduğunu’ kanıtlamış oluyorum. Felsefe tarihinden bu yöntem Sokrates’ten beri kullanılmakta. Platon’un öğrencisi Aristoteles’te de yöntemin örneklerini görmek mümkün. Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*’te şu uslaması saçmaya indirgeme yönteminin nasıl bir akıl yürütme ortaya koyduğunu gösteriyor. “Çünkü bilimin nesnesi kanıtlanabilir, oysa ötekiler başka türlü olabilecek nesnelere ilgilidir. Bilgelik de ilkelere özgü değil, çünkü bilgeye düşen şey bazı konularda kanta sahip olmaktır, imdi başka türlü olmayan şeyler ve başka türlü olabilen şeyler konusunda, onlar aracılığıyla doğruya ulaştığımız ve hiç yanlışa düşmediğimiz erdemler bilim, akli başındalık, bilgelik ve us ise, bunların da üçünden) hiçbirini (üçünden, akli başındalık, bilim ve bilgeliği kastediyorum) ilkelere özgü değilse, us ilkelere özgüdür, geri kalan bu” (2005, 1141a1-8)

Saçmaya indirgeme yönteminin en çarpıcı örneklerinden biri Kant’ın özgürlük antinomisinde hem özgürlüğün olduğunu hem de özgürlüğün olmadığını bu yöntemle kanıtlamasıdır. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* adlı yapıtta nedensellik üzerinden özgürlüğün hem var olduğunu hem de olmadığını kanıtlar. Elbette Kant’ın kanıtları belirli bir amaç ve bağlamdadır. Tam da özgürlüğün hem var hem de yok olarak ortaya konması Kant’ın *Pratik Aklın Eleştirisi*’nin çıkış noktası niteliğindedir. Özgürlük kavramı üzerine saçmaya indirgeme yönteminin nasıl kullanıldığına bakmak faydalı olacaktır. 1. Tez olarak ortaya konulan ‘Özgürlük vardır’ tezi söz konusu yöntemin kullanılmasıyla şöyle kanıtlanabilir: Diyelim ki doğa yasalarına uygun nedensellikten başka bir kendiliğindenlik olarak başka bir nedensellikten bahsedilemez. Ama doğada bir şey bir neden-etki bağı içinde hep kendinden önce bir durumu gerektirir. Diyelim ki ‘a’ kendisinin olmasını sağlayan olarak, neden olarak ‘b’yi gerektirir. ‘b’nin de her zaman var olmadığı onun da bir etkisi olduğu açıktır. Çünkü doğada her şey neden-etki bağı içinde kavranır. Dolayısıyla hep var olan ve hep olacak olan bir şeyden söz edilemez. Ama, ‘a’nın nedeni ‘b’nin kendisinin olmasının da bir nedeni vardır. Bu nedensellik zinciri böyle geriye doğru gider. Her şeyin doğa yasalarına göre olduğunu var saymak aslında hep o şeyin bir alt başlangıcının olduğunun varsayılması anlamına gelir. Ama açıktır ki bu ilişki düşünüldüğünde bir alt başlangıç ve buna bağlı olarak tam bir zincirin olduğundan söz edilemez. Doğa yasasının kendisi de zaten şu kabulden hareket etmektedir: ‘bir şeyi belirleyen yeterli neden olmadan, hiçbir şey olmaz’. Dolayısıyla bu nedensellik açıklaması sınırsız bir genellik içerir ve belirtilen yasa ile de çelişir. Bu nedenle yasalara göre belirlenmeden bir şeyin olmasını sağlayan bir nedensellikten ve kendiliğindenlikten söz edilebilir. Bu da doğadaki bu zincirin nedenler bakımından onsuz hiç tam olamayacağı özgürlüktür. *Dolayısıyla özgürlük vardır.*

Yukarıdaki kanıtlamanın aksini yine aynı yöntemi yani saçmaya indirgeme yöntemini kullanarak mümkün. 2. Tez dolayısıyla anti tez olarak ‘özgürlük yoktur’ın kanıtlanması şu düşünce adımlarından geçmektedir: Diyelim ki dünyada bir kendiliğindenlikten böyle bir nedenselliğin olduğundan bahsedebiliriz. Bu kendiliğindenliğin kendisi bir yasaya tabi olmayacak ve bu zincirin başlangıcı olacak. Ama doğa bir neden-etki bağı içinde bu söz konusu neden-etki bağına tabi olmayan kendiliğindenlik bir yasalılık durumunu değil bir yasalısızlık durumunu belirtir. Yasalısızlık söz konusu olduğunda ise tam bir zincirden söz etmek olanaksızdır. Dolayısıyla olanları açıklayacak, olanları neden-etki bağı içinde kavrayacağımız şey doğadadır. Doğadaki nedensellikten başka bir kendiliğindenlik olarak bir nedensellik yoktur. *Bu nedenle özgürlük yoktur.*

Bu örnekler üzerinden saçmaya indirgeme yönteminin ortaya konması yine daha öncede ele alınan kavramlara ve bir-aradalıklara vurgu yapar niteliktedir: Söz konusu yöntemin konuşmada ortaya konması yine ben-sen bir-aradalığının söz yoluyla ve söz üzerinden sağlandığını göstermektedir. Bir şeyin hem olması hem de değilmesi düşüncede ve düşüncüyü aktaran zemin olarak konuşmada hem çeşitliliği hem de karşılıklılığı sağlamaktadır. Kavramın, konunun ya da üzerine konuşulmanın tek bir

açıdan ortaya konulmaması her iki tarafın da ‘tezin çürütülmesi’ bakımından bir eşitlik durumunda olduğu açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla soran-cevaplayan, konuşan-dinleyen karşılıklılığı sözde ve konuşmada erimekte ve karşıt uslamaların olanaklılığını sağlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada felsefe tarihinde önemli bir figür olan Sokrates’in ve onun öncülüğünü yaptığı karşılıklı konuşmanın ya da diyalogun önemine değiniyorum. Konuşan aynı zamanda dinleyen, dinleyen de aynı zamanda konuşan olmasından ötürü karşılıklı konuşmada ben-sen bir-aradalığının bir tür eşitlik ilişkisi kurduğunu öne sürüyorum. Sokratik yöntem olarak bilinen soru-cevap şeklinde kurulan ve ilerleyen diyalogun özellikle eleştirel ve sorgulayıcı olmasının öğrenmede ve eğitimde önemi büyük. Yukarıda Sokratik yöntem, alegorik anlatım ve saçmaya indirgeme yöntemlerini felsefe tarihindeki kimi filozofları ve kaynakları referans göstererek anlattım. Çalışmanın sonuç kısmında ise açıkladığım söz konusu yöntemlere ilişkin derslerde kendi yaşadığım deneyimleri anlatacak, bu deneyimler üzerinden sıralanan yöntemlerin sosyal bilimlerde kullanımının önemini tartışacağım.

Özellikle 25 ve daha az kişili sınıflarda Sokratik yöntem üzerinden bir konuyu ya da kavramı tartışmak hem öğrencinin konuya dikkatini çekmesini sağlamak hem de konuya dâhil olması için son derece faydalı. Elbette ele alınacak konuyu farklı açılardan anlatmak da olanaklı. Ama derslerde diyalog merkezli bir anlatım öğrenciyi de öğrenme sürecine katıyor. Bu yolla öğrenci soru ne ise kişisel yargılarını ve bakış açılarını da yansıtan tanımlarla cevaplamaya çalışıyor. Öğrenci tarafından verilen her cevap öğretime başka bir soruyu sormanın olanağını sunuyor. Soru tek bir öğrenciye soruluyor gibi gözükse de farklı öğrencilerin de soruyu yanıtlama çabası sorunun sınıf için evrensel olduğunu gösteriyor. Soru-cevap üzerinden ilerleyen derslerde öğrenci soru-cevap sürecinin bir bölümünde artık sadece soruyu cevaplayan olarak değil, soruyu soran olarak konumlanıyor. Öğrencinin savı ve yaptığı tanımlar üzerinden gelişen diyalog, yerini öğrencinin soru sormasına bırakıyor. Böylece öğrenci kendini sorguya maruz bırakılan ya da sadece sürece dâhil bir kişi olarak değil süreci yöneten bu yolla kendini ifade eden kişi olarak algılıyor. Bu yöntem öğrencinin dersi sadece dinleyen olarak değil, bizzat dersi cevaplarıyla yöneten olarak algılamasını sağlıyor. Dolayısıyla öğrenci pasif dinleyen durumundan aktif konuşan durumuna geçiş yapmış oluyor. 2019 Güz döneminde *Felsefeye Giriş* dersinde 7 farklı bölüm öğrencisine ortak şu soruyu sordum: *Metrobüste yer veriyor musunuz? Sorunuzun cevabı evet ise hangi gerekçe ile kime yer veriyorsunuz?* Bu soruyu gelişi güzel bir nedenden ötürü değil, Kant’ın kategorik buyruğundaki koşulsuzluğa vurgu yapmak için sormuştum. Amacım her gün yaptığımız ama irdelemediğimiz eylemlerimizde bile çoğunlukla bir koşul üzerinden etkinlikte bulunduğumuzu öğrencilere göstermekti. Bu örnek ile Sokratik yöntem aracılığıyla her öğrenci grubundan 20-25 öğrencinin diyaloga dâhil olduklarını ve bu soru-cevap diyalogu üzerinden öğrencilerin kişisel yargılarının eylemlerindeki koşul olduğunu fark etmeleri söz konusu oldu. Dolayısıyla öğrenciler eylemlerinde neredeyse her zaman koşullu önermelerle etkinlikte olduklarını kendilerini nesne ederek anlamış oldular. Yöntemin 25’ten fazla öğrenci ile nasıl iş göreceği ise elbette tartışma konusu.

İkinci olarak ortaya koyduğum alegorik anlatım öğrencilerin konuyu görselleştirmesini de sağlamakta. Neredeyse her dönem her dersim için alegorik anlatımı kullanıyorum. Şunu söyleyebilirim ki öğrenci ilgisinin az olduğu İngilizce anlatımlı derslerde de bu yöntem üzerinden görselleştirme etkili oldu. Öğrencilere Platon’un mağarayı betimlediği şu paragrafı duvara yansıtarak gösteriyorum: “Yeraltında mağaramsı bir yer, içinde insanlar. Önde boydan boya ışığa açılan bir giriş... İnsanlar çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kımıldayabiliyorlar, ne de burunlarının ucundan başka bir yer görebiliyorlar... Yüksek bir yede yakılmış bir ateş parıldıyor arkalarında. Mahpuslarla ateş arasında dimdik bir yol var. Bu yol boyunca

alçak bir duvar var...bu alçak duvar arkasında insanlar düşün. Ellerinde türlü türlü araçlar, taştan, tahtadan yapılmış, insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyorlar” (2007, 514a). Daha konuyu anlatmadan karşılarında bir hikâye buluyorlar. Platon’un mağarayı tüm öğeleriyle betimlediği paragrafı çizmelerini istiyorum. Bu çizimi ister tek isterlerse grup halinde yapabiliyorlar. Çizdiklerinde ise doğru çizimi duvara yansıtıp kendi çizimleriyle karşılaştırmalarını istiyorum. Alegorik anlatımın konunun görselleştirilmesine katkısı çok büyük. Alegorik anlatımın öğrencilerin konuya ilgisini arttırdığını gözlemledim. Ayrıca her öğrencinin alegoride aktarılan ortak öğeleri kendilerine özgün bir anlatımla çizmeleri öğrencilerin derse kendi biriciklerini yansıtan katkılarını da ortaya çıkarmaktadır. Yine Platon’un gemici ve dümenici benzetmesini derslerde kullanmak olanaklı. Bu benzetme iki açıdan kullanılabilir: İlk öğrencilerin geminin dümenine geçmek isteyen denizciler olduklarını var sayarak, ikinci olarak da gemici-dümenici ilişkisinin başka hangi ilişkilerle benzetilebileceğini sorarak. İlk durumda öğrenciler geminin dümenine geçmek için gemiciyi nasıl ikna edebilecekleri yönünde usamlama yapıyorlar. Bu usamlamalara o an karşıt usamlamalar geliştirebiliyorsa karşılıklı konuşma sürüyor. İkinci ve daha ilginç olan ise Platon’un söz konusu alegorisinden hareketle o alegoriyi başka hangi kavramlar üzerinden ya da ilişkisinde düşünülebileceği. Dolayısıyla alegorik anlatım anlatılan konuyu bazen görselleştiriyor bazen de konunun başka kavramlarla ilişkisinde yeniden tartışılmasının olanağını veriyor.

Son olarak, saçmaya indirgeme yönteminin uygulanmasıyla ilgili. Aslında söz konusu yöntemin gündeliklik içinde de kullanıldığına ilişkin örnekler verebiliriz. Burada temel mesele yöneltilen tezi doğrultusunda kabul edip onun aksini ortaya koymak ve kanıtlamak. Size yöneltilen ‘Sen iyi bir insan değilsin’ önermesinin aslında ne kadar iyi insan olduğunuzu göstermek için kabul ediyormuş gibi yapıp o önermenin saçmalığını ortaya koymanız, dolayısıyla diğer önermenin doğru olduğunu kanıtlamış olmanız. Öğrencilerin bu yöntemi en iyi anladıkları örnek tuttukları takım üzerinden oluyor. X takımın taraftarı olan öğrenci Y takımı tutan başka birinin ona ‘X takım çok kötü bir takım’ demesi ile X takımının aslında iyi bir takım olduğunu göstermek için X takımının kötü olduğu savının X takımının kazandığı kupalar, maçlar vs. üzerinden geçersiz kılıp, X takımının iyi bir takım olduğunu kanıtlaması. Bu türden bir akıl yürütme tartışılan konunun enine boyuna düşünülmesinin ve konunun tersten kanıtlanmasının bir örneği niteliğindedir. Yine söz konusu yöntemin konuşmayı temele alması göze çarpmaktadır.

Tüm bu aktarılan ve örneklendirilen yöntemlerin aslında temeldeki ortaklığı dersin ya da anlatımın konuşmaya dolayısıyla söze dayanması. Burada elbette bahsetmek istediğim konuşmanın tek taraflılığı değil, karşıtlarla gelişen ve zenginleşen diyalogun varlığıdır. Diyalog için karşılıklılık başattır, bundan ötürü ‘ben’e gereksinim olduğu kadar ‘sen’e de gereksinim vardır. Felsefenin her ne kadar kendisi metod olarak kendini sunsa da sıralanan üç yöntem de sosyal bilimlerde kullanılabilir. Bu yöntemlerin özellikle felsefe alanı dışında kullanımı sosyal bilimlerde eleştirel bir bakışın da olanağını sunacaktır. Eleştirel bakış ile söylem içindeki farklı bakış açıları görünür olmaktadır. Öğrencinin öğrenme sürecine karşılıklı konuşma üzerinden katılması öğreten-öğrenen ilişkisinin tersten okunabileceğini de göstermektedir. Bir hiyerarşi üzerinden değil de eşitlik üzerinden kurulan konuşma dinleyeni konuşan, konuşanı da dinleyen olarak dönüşümlü konumlandırırken eleştirel bakışın öğrenme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Aristoteles. (2005). *Nikomakhos’a etik*. Ankara: Kebikeç Yayınları.

Babür, S. (2002). Aristoteles’te episteme. *Yeditepe’de Felsefe*, Sayı 1, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.

- Deleuze, G. (2003). *İki konferans: Yaratma eylemi nedir?- müzikal zaman*. İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Deleuze, G., Guattari, F. (2015). *Felsefe nedir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Descartes, R. (2017). *Metot zerine konuşma*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Heidegger, M. (1995). *Nedir bu – felsefe?*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Kant, I. (2019). *Critique of pure reason*. New York: Cambridge University.
- Kuhn, T.S. (2017). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Platon. (2006). *Sokrates'in savunması*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon. (2007). *Platon*. İstanbul: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları.
- Warburton, N. (2019). *Felsefenin kısa tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.